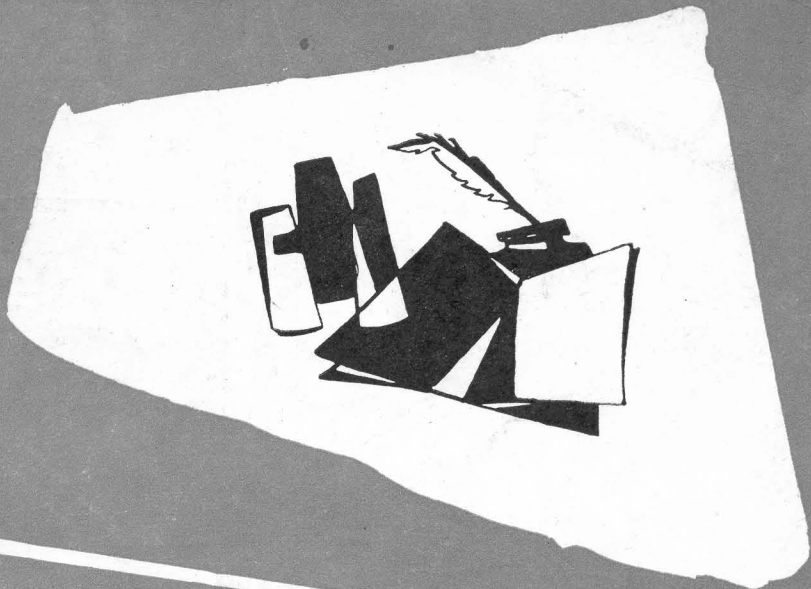
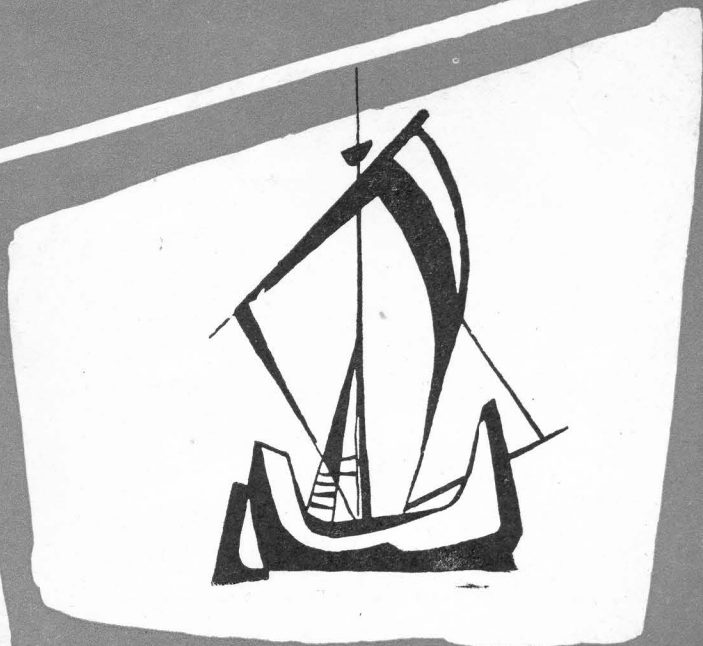

№ 697/57

3

RIJEČKA REVIJA

god. VI. 1957.

Dalmatinski i istarski elementi u rečniku istarskih štokavskih govora

IVAN POPOVIĆ

Kada se vrše lingvistička posmatranja hrvatskih štokavskih govora južne i jugozapadne Istre (oblasti Pule, Vodnjana, Kanfanara, Rovinja, Poreča i t. d.)¹⁾ odmah se stiče utisak, da su ovi štokavski govori prožeti u znatnoj meri slovenskim leksičkim elementima, koji inače nisu karakteristični za štokavske govore ili se pak nalaze samo u zapadnijim štokavskim govorima, dok ih kod ostalih štokavaca nema. Zbog toga se već na prvi pogled dijalektolog ne može oteti utisku, da su ove elemente istarski štokavci primili — po svom doseljenju u Istru iz Dalmacije — od autohtonih Istrana, to jest, od čakavaca i kajkavaca, koji su doseljeni u Istru u vremenu između VI i najdalje X. veka n. e.

Ispitivač istarskih ikavskih govora J. Ribarić izričito veli za svoj maternji vodički tip (Čićarija): »Premda je tip vodičkoga dijalekta posve štokavsko-južnočakavski²⁾ te u glasovnom i oblikoslovnom pogledu nije učinio nikakvih koncesija narječjima sjeverne Istre oko sebe, očiti su kajkavski utjecaji leksički.³⁾«

I zaista, kod istarskih štokavaca ima dobar deo leksičkih praslvenskih elemenata, koje oni ni-

1) O toj teritoriji i njenom štokavskom karakteru v. kod mene u članku Istarski štokavski dijalekt, Riječka revija V/3, str. 88—92, a naročito kartiču na str. 92.

* Pod južnočakavskim Ribarić podrazumeva dalmatinski čakavski (ikavski) tip, a ne istarski čakavski.

su doneli iz Dalmacije, već su ih u novom zavičaju primili od novih suseda — čakavske i kajkavske braće, koja su u Istri starinci. Takav uticaj je sasvim razumljiv. Ranije smo pokazali da je bilo čakavskih (i kajkavskih^{**}) uticaja i na istarsku štokavsku fonetiku i gramatički sistem; onda je pogotovu već i a priori verovatno, da su štokavci primili od čakavaca i kajkavaca znatan deo leksičkog materijala.

Potrebno je međutim da se ovi leksički uticaji »Bezjaka« na »Vlahe« u Istri utvrde ne na osnovu subjektivnih utisaka (a oni će utoliko biti jači ukoliko je dijalektolog rođen u istočnijim krajevima Jugoslavije), već na bazi objektivnih kriterija, to jest sistematskom analizom.

Prema tome moj cilj u ovoj raspravi jeste: da pomoću objektivnih sredstava pokažem kako je tekao uticaj, ali takođe da ukazem i na metodske postupke, koje u ovim ispitivanjima moramo primenjivati, ako želimo dobiti ozbiljne rezultate.

Ako uporedimo rečnički materijal istarskih štokavskih govora, na primer sa rečnikom slovenačkog jezika³⁾ naići ćemo na njihova mnogobrojna slaganja, pri čemu često slovenački jezik i istarski štokavski dijalekt idu na jednu stranu, a uobičajeni štokavski tip (Vukov jezik) na drugu. Tako — ako uzmem izvestan broj primera iz svojih beležaka — imamo ovakva slaganja:

ist. štok. besida = slovenač. beseda »reč« (knjiž. jez. beseda, besjeda znači »razgovor; svečan govor«); i. š. blago = sl. blago »stoka« (knj. j. blago »novac«); cino = sl. ceno »jeftino« (knj. j. nema te reči); čuda = sl. čuda, čudo adv. »mnogo« (knj. j. nema toga znač.); drag = sl. drag »skup« (knj. j. drag znači »mio«; u ovom značenju skup); graža = sl. graja »(živa) ograda (štok. građa, obično »građevinski materijal«);

2) J. Ribarić, Razmještaj južno-slovenskih dijalekata na poluotoku Istri. Srpski dijalekt. zbornik IX, 128.— Ista- kao sam ja.

** O čakavskim uticajima sam govorio u pom. članku, str. 92.

3) Ukoliko ne naglasim drukčije, slovenački materijal navodim po Plete-rešniku, Slovensko — nemški slovar I—II.

grd = sl. grd »ružan«; hip = sl. hip »trenutak«; hlapac, lapac = sl. hlapec »sluga«; juha = sl. juha »supa«, »čorba«; junak = sl. junak »mladić« (knj. j. samo »hrabar čovek«); kleti = sl. kleti »psovati«, (»govoriti ružne reči«) (štok. obično znači samo »proklinjati, bacati kletvu, zaklinjati«); kruh = sl. kruh (istočna Jugoslavija u istom znač. hleb, hljeb); leći = sl. leći »rađati« (knj. j. leći znači »izvoditi mlade iz jaja«); loviti = sl. loviti »hvata« (knj. j. samo u lovačkom smislu); lazno = sl. lazno »vreme« i sl.; moča = sl. moča »vlaga«; mozak = sl. mozg »srž u kostima« (knj. j. mozak samo »cerebrum«); muka = sl. moka »brašno« i t. d. i t. d.

Međutim se mora odmah reći da je u mnogim slučajevima ovakvo slaganje istarskih štokavaca na pr. sa Slovincima (i sa čakavcima) samo posledica očuvanog praslovenskog stanja i kod jednih i kod drugih, i da su mnoge od ovakvih elemenata istarski štokavci mogli doneti i sa svojeg starog terena, iz Dalmacije. Ribarić je, na raznim mestima u svojem pomenutom delu, uostalom, i zapazio niz leksičkih elemenata zajedničkih istarskim štokavcima, Dalmatincima⁴⁾ i onim Hrvatima, koji danas žive u južnoj Italiji (Molise).

Tako se istarsko štokavsko blago »stoka« može porediti podjednako sa slovenač. blago, ali i sa dalmatinskim blago, a ja sam čak i u Vojvodini beležio ovo značenje.

Tako se isto štok. cino »jeftino« može porediti i sa slovenač. cenno i sa severnočak. (oko Rijeke) cenu⁵⁾, ali i sa dalm. cine, pa čak i sa crnogorskim cijene istoga značenja.

Ja ću navesti još čitav niz ovakvih korespondencija, jer one imaju značaja za našu lingvističku geografiju, koja je dosad nažalost tako slabo obrađivana. Imamo na pr.:

ist. štok. čuda »mnogo« = slovenač. čuda, čudo, ali i dalm. i crnog. čudo »mnogo« (na istoku mnogo, vrlo, zdravo; na Hvaru i kruto).

ist. štok. daž (dažda) = slovenač. dež, ali i dalm. dažd, dožd i sl.; tako i Dubrovnik i Crna Gora (na istoku kiša).

ist. štok. grabar; na istoku grab; ali arhaični srpski govor u NR Rumuniji još čuva grabar.⁶⁾

ist. štok. graža = slovenač. graja »ograda«, ali u istom znač. i dalm. građa.

ist. štok. gren = slovenač. grem, ali i dalm. gren. Na istoku idem, idem; ali se očuvao izraz uzgred i kod Srba.

ist. štok. hip »trenutak« = slovenač. hip, ali duž celog primorja do Dubrovnika takođe hip⁷⁾.

ist. štok. hiža = slovenač. hiža, hiša, ali i dalm. hiža⁸⁾, zatim kod Srba u Rumuniji iža⁹⁾, u zapadnoj Bugarskoj takođe hiža¹⁰⁾. -- Ovde treba reći da pulski, jako čakavizirani, štokavski govori, koji ne idu u ž- govore- upotrebljavaju samo kuća, kut'a (po mojim beleškama), a čakavci takođe isključivo kut'a, sem na Krasu¹¹⁾, i ponegde na Kvarneru¹²⁾. Dalmatinski čakavci kuća (Hvar), a tako je normalno i kod štokavaca na istoku i kod Makedonaca (kuk'a) i kod Bugara (k'šta); kod Slovenaca se naporedo sa hiža i hiša u značenju »domus« javlja i koč »planinska kuća«; od Slovenaca su primili Gantsche i austriski Nemci¹³⁾.

ist. štok. hlapac, lapac = slovenač. hlapec, ali i u Lici klapac i sve do Dubrovnika ovaj tip¹⁴⁾. Na istoku toga nema; ali up. u Šumadiji mesto Lapovo.

ist. štok. hudo ba »rđav čovek« (na pr. Kanfanar) = slovenač. hudo ba »rđav čovek, đavo«, ali tako i u Dubrovniku¹⁵⁾.

ist. štok. huji (bez pozitiva) »nevaljalac« = slovenač. huji, na Sušaku huji, ali tako i u Dubrovniku¹⁶⁾.

ist. štok. juha = slovenač. juha, ail i dalm. juha, pa čak i u južnoj Srbiji juva, »neko jelo«¹⁷⁾. -- Reč je praslovenska: staroslov. juxa, staroruski uxa, polj. juha i t. d.¹⁸⁾.

ist. štok. junak »mladić« = slovenač. junak, ali i dalm. (?) junak u tom značenju. Dalje na istok reč znači »hrabar čovek«, ali se u južne sačuvalo prvobitno značenje (»mlada životinja«).

ist. štokavski kruh (nasuprot srbijanskome, bosanskome, crnogorskome hleb, hljeb; u štok. Istri hlib samo u specijalnom značenju vrste peciva) = slovenač. kruh, ali i na Hvaru, u Dubrovniku, u Perastu¹⁹⁾. Bugarski dijalekatski kruh znači »komad šećera«²⁰⁾.

ist. štok. kus »komad« = slovenač. kos, ali i na Hvaru kus. Bugarski takođe k's »komad«.

ist. štokav. lačan = slovenač. lačen, ali i dalm. lačan »gladan«, a tako i u arhaičnom govoru kod Bara u Crnogorskom Primorju: lačen²¹⁾.

ist. štok. moždani »mozak« = slovenač. možjani, možđani i sl., ali i dubrovački moždani »mozak«, hvarski možjoni.

ist. štok. moka, »brašno« = slovenač. moka, ali i u Dalmaciji (Dubrovniku, Boki) moka

8) Ribarić, u rečniku, s. v.

9) Petrovici, str. 108.

10) Kolektivno delo B'lgarski ezik (Sofija 1955), 404—405.

11) Ribarić, 36.

12) Tentor, 74.

13) K. Štrekelj, Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev, Čas. za zgod. i narodop. V—VI (s. v. gantsche).

14) Tentor, 74.

15) Tentor, 74.

16) Tentor, 74.

17) Materijal Beogradske Akademije.

18) P. J. Černyx, Očerk ruskoj istoričeskoj leksikologii — drevneruss. period (Moskva 1956) 68—69.

19) Tentor, 77.

20) St. Stojkov, B'lgarska dialektologija (Sofija 1955), 39.

21) I. Vujović, Južnoslov. filolog XX-, 104.

4) Dalmatinski leksički materijal navodim po RJA (Rečniku Jugosl. akad.) ili po M. Hradi, Čakavski dijalekt ostrva Hvara, Južnoslov. filolog. XIV. 1—59.

5) M. Tentor, Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika... Razprave SAZU (Ljubljana) I, str. 72.

6) E. Petrovici, Graiul Carasovenilor, studiu de dialectologie slavă meridională (Bucaresti 1935), str. 144.

7) Tentor, op. cit., 74.

— Istočnije se govori brašno; ali da je nekada postojalo i muka, pokazuje Vukovo mučnjak, »u vodenici onaj saduk, što u njega pada brašno ispod kamena«. — Reč je uostalom praslovenska. Up. bugarsko dijalekatsko m'čn'ik »sanduk u koji pada samleveno brašno«²²).

ist. štok. munjen »lud« = slovenač. molnjen (i munjen), ali i lički ikavski munjen.

ist. štok. posto, pasto (-ola) »cipela« = slovenač. postol, ali i na Hvaru postol; po RJA i kod Bugara, Ukrajinaca i dr. — Na istoku crevlja i cipela.

ist. štok. povidati »pripovedati, pričati« = slovenač. povedati, ali i u Dalmaciji, Dubrovniku i Risnu povīdati, povijedati²³). — Na istoku u ovom značenju dolazi pričati.

ist. štokav. puhat = slovenač. puhati; na istoku duhati, duvati. Ali ja sam i u Vojvodini zabeležio puhati »duvati«.

ist. štok. šičanj »februar«. Ali se, baš u ovom značenju, nalazi i u Crnoj Gori sečenj²⁴), a i staroruski s'ečen6 znači »februar«²⁵). Iz Dalmacije nemam preciznih podataka.

ist. štok. sirenje »sir«, po Ribariću u Vodicama sirenje »pikantni sir, koji se pravi na osobiti način i sprema u mijehu«²⁷). Ali i u arhaičnim srpskim govorima sirenje²⁸), a tako i kod Makedonaca.

ist. štok. tić »ptica« = slovenač. ptič, ali tić i na Rabu, u Novalji, u Poljicima, u Dubrovniku, u Boki.²⁹) — Takođe tić i u arhaičnom srpskom govoru u Rumuniji, ali u značenju »vrabac«³⁰). — U većine štokavaca ptica, tica, ftica f. i t. d., dok ptić ima samo značenje »mlade ptice«. Oblik ptica, međutim, ne nalazi se u zapadnoslov. jezicima (češki, poljski ptak), pa ovo obrazovanje nije, kako se vidi, zahvatilo ni zapadnije južnoslovenske govore.

ist. štokav. voz »seljačka kola« = slovenač. vozo. Ali se i na istoku Jugoslavije nalaze tragovi ovoga značenja. Up. u Vojvodini (po mojim beleškama) dovezo sam voz sena, premda se tamo inače kaže kola. I ovde se zapadna Jugoslavija slaže sa zapadnoslov.: češ. vozek, polj. wóz, wozek, dok Srbi, Bugari i Rusi upotrebljavaju drukčije tipove³¹).

ist. štok. želizo, zelizo = slovenač. železo, ali i inače po Dalmaciji želizo (premda na Hvaru, prema Hrasti, postoji i gvožđe). U istočnoj Srbiji takođe železo³²), dok se u Šumadiji očuvalo u toponimu Železnik (kod Beograda).

22) St. Stojkov, litografisana predavanja bugarske dijalektologije (Sofija 1954), 157.

23) Tentor, 82.

24) Vujović, op. cit., 104.

25) Černyx, op. cit., 139.

26) Ribarić, 190.

27) M. Rešetar, Der štokavische Dialekt (Wien 1900), u rečniku.

28) Petrovici, op. cit., 141.

29) Tentor, 82.

30) Petrovici, 147. nap. 11.

31) Černyx, 132.

32) Petrovici, 222.

istočno-štok. ženska u znač. »žena, ženska osoba« = slovenač. ženska, ali takođe žienska i na Hvaru, a po mojim beleškama ženska i u Vojvodini. — U ruskim sibirskim dijalektima takođe ženska u znač. knj. rus. ženščina, koje uostalom sadrži isti format -sk-, i koje se javlja tek u XVI. veku³³).

I tako dalje.

Kao što se iz ovoga materijala vidi, ima dosta slučajeva u kojima je leksički uticaj čakavaca i Slovenaaca na istarske štokavce samo prividan, samo rezultat trenutne impresije i gde objektivna analiza pokazuje da ovo ne mora biti tačno, jer su istarski štokavci ovakve i slične tipove po svojoj prilici poznavali i ranije, još dok su bili u Dalmaciji. Ovo nije nikakvo čudo. U pitanju je prosto činjenica — da su se na velikom prostranstvu južnoslovenske jezičke teritorije (kod kajkavaca, čakavaca, a delom i kod štokavaca) upotrebljavali isti rečnički elementi, naročito u vreme pre velikih migracionih pokreta, koji su u centru Jugoslavije tek kasnije izmenili stare dijalekatske odnose i pokidali stare veze; na taj su način procesi kod štokavaca (t. j. većine štokavaca) takođe odvojili arhaičnije čakavce i kajkavce na jednu i Bugare na drugu stranu³⁴). Naročito su kajkavski i čakavski (u prvom redu istarski i kvarnerski) govori među sobom tesno vezani u leksičkom pogledu, pa je M. Tentor zato i mogao ovako reći: »Čakavski grad Cres i njegov govor... ima obilje reči, koje su mu zajedničke sa slovenskim jezikom i kajkavštinom, dok Vukov govor tih riječi ne poznaje...«³⁵). Kasnije je Tentor ovim podudaranjima posvetio i značajan rad pod nazivom Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika³⁶), a u jednom drugom radu je pokazao ukoliko se sa kajkavcima i čakavcima slaže i južno primorje³⁷). Ja se, doduše, ne mogu složiti s njim kad on veli: »To će podudaranje potjecati iz njihova bliskoga života u pradomovini«³⁸), jer je moglo nastati i u pradomovini i na Balkanu; ali je Tentorova zasluga što je prvi ukazao na ove leksičke pojave, a velikim delom ih i obradio.

Kao što se, dakle, vidi, veliki broj slučajeva gde se istarski štokavci slažu sa severnim čakavcima i sa kajkavcima — može biti nasleđen još iz vremena kad su »Vlasi« i »Morlaci«, pre doseljavanja u Istru, živeli još u starom zavičaju u Dalmaciji, i ne svedoče o uticaju severne Istre na južnu.

S druge se strane, međutim, onaj prvi utisak o leksičkim vezama severne Istre sa južnom ipak se ne zasniva samo na slučajnoj impresiji, nego ima

33) Černyx, 28—29.

34) U terminologiji pluga to se, zahvaljujući radovima zagrebačkog etnologa B. Bratanića, može vrlo lepo pratiti. Up. njegovu studiju Uz problem doseljavanja Južnih Slavena, Zborn. radova Fil. fak. I Zagreb, str. 221—250.

35) III. međunarodni kongres slavista, izdanje izvršnog komiteta No 2 (Beograd 1939), 68.

36) Razprave SAZU (Ljubljana) I, 69—92.

37) O dubrovačkom jeziku s leksičke strane, Zbornik... Milanu Rešetaru... (Dubrovnik 1931), 449—455.

38) III. kongres, loc. cit.

Zdenko Balabanić: Težaci

i realnog oslonca. I može se pokazati da su niz leksičkih slučajeva istarski štokavci zaista primili u novom zavičaju od starinaca čakavaca i kajkavaca.

Ovo dokazivanje, istina, nije tako lako. Prvo zbog toga što su u pitanju ne različiti jezici, već srodni dijalekti jednog istog jezika, i to još slovenskog — a poznato je koliko su slovenski jezici konzervativni i malo evoluisali. Drugo zato što je stanje naše dijalektologije još veoma zaostalo, i naročito smo za matičnu Dalmaciju slabo obavješteni; a lingvističku geografiju naša slavistika gotovo još nije ni priznala za naučnu disciplinu, što je za duboko žaljenje. Pa ipak, ima slučajeva gde se može naći i pouzdanih oslonaca, i mi ćemo se ovde time — bar u principu — i pozabaviti.

Ali prethodno da se sasvim kratko zadržimo na tuđicama u Istri, koje su došle sa severa i koje se mogu — kao tuđe — sa manje teškoća pratiti: da uzmemo nemačke pozajmice u istarskim govorima. Tako na primer Ribarić u štokavskim i ikavskim govorima severne Istre, u Čićariji, beleži slučajeve kao *g m a j n a* »pašnjak mjesne općine«, od nem. *gemein* — (inače na jugu Istre u ovom značenju *talijan. komunela*), i ova reč je očigledno došla istarskim Hrvatima preko Slovenaca. Isti je slučaj sa *ćićariskim kajžar* »siromašan

seljak« od kajk. *kajža* od nem. dij. *Kei; sche*; sa *lajbič* (up. sloven. *lajblc i sl.*) »prsluk«; *panati* »prokleti« od nem. dij. *pannen* (knj. nem. *bannen*), *ratati se* »uspijevati« (sloven. *gratati*) od *geraten*, *firtoh* »kecelja« od *Fürtuch* i dr.

Neke od ovih nem. pozajmica ne idu daleko na jug Istre, već se u tom svojem prodiranju zaustavljaju kod čakavaca (i kajkavaca) i kod štokavaca severne Istre, to jest šire se uglavnom na onoj teritoriji, koja je u prošlosti bila pod nemačkom vlašću i ne zahvataju (ili ne zahvataju mnogo) nekadašnju mletačku Istru. Tako sam mogao konstatovati da se reč *miza* »sto« (od nemačkog, a ovo iz latinskog) nalazi u čakavskim ikavskim govorima u okolini Kaštelira (Tadini, Valentići, Markovac), zatim u srednjeistarskom čakavskom govoru Zariča (kod Pazina) i u štokavskom ikavskom govoru Prhata (opet u blizini Kaštelira) — reč je o onim mestima, koja sam ja imao prilike da obiđem. Ali se inače dalje na jug kod istarskih štokavaca govori *stolica* (ili drugi izrazi), a ne *miza. Tako se isto u srednjoj, čakavskoj Istri za »sapun« govori *žajfa* od nemač. *Seife* (Zariče); ali se kod štokavaca upotrebljava samo *savun*, *šاون* i sl. (na pr. oko Poreča, oko Pule). Iradijacija ovih reči sa severa bila je, dakle, dosta slaba.

Naprotiv, druge neke narodske pozajmice iz nemačkog jezika prodrle su dalje na jug. Tako se »slanina« u srednjoj Istri zove špeh, a isto tako i kod štokavaca rovinjske oblasti (na primer Brajkovići); podatke dalje s juga nemam.

Za tip špacher, špahor od Sparherd imam potvrde za štokavski jug sve do Pule. Iz štokavskih govora rovinjske oblasti zabeležio sam špahor u Korenićima (preko Drage, ali rov. tipa), u Rovinjskom Selu; iz Pulštine špacher u Skatarima, špaker u Banjolama i Premanturi.

Jasno je da će načelno isti slučaj biti i sa praslovenskim elementima istarskih štokavaca — koji su ovi primili iz severnočakavskih i kajkavskih govora, samo što je to znatno teže pratiti. Tu se nameću, naročito s obzirom na mučno stanje u našoj dijalektologiji, izvesni metodički obziri, kako pozitivnog, tako i negativnog karaktera.

Prvo ću da odbacim negativne slučajeve, to jest one gde se ne može sa sigurnošću za neku štokavsko-istarsku reč utvrditi da li je doneta iz Dalmacije ili je primljena tek u Istri, ili kad je sigurno da je reč doneta.

Prvi slučaj je onaj koji smo već konstatovali: kad se neki leksički element istarskih štokavaca može naći u potpuno istom obliku (i glasovnom i morfološkom) i sa približno istim značenjem — s jedne strane, recimo, u Ljubljani i u Rijeci, a sa druge, na primer, u Splitu. Čisto teoriski je onda nemoguće i jedno i drugo tumačenje.

Drugi slučaj je ovaj. Može se dogoditi da je istarskoštokavska reč istog obrazovanja i značenja kao u kajkavskom i severnočakavskom, ali da čuva svoj specifični ikavski štokavski glasovni lik. Na primer istar. štok. šaže »čad« prema čakav. saje, sloven. saje i graža prema čak. slov. graja, i tome slično. Ovde se moramo pitati je li moglo biti kakve regresije, preuđavanja kajkavske odn. čakavske reči na štokavsku formu. Ako jeste, onda bi to mogao biti znak da je reč »dekajkavizirana« odn. »dečakavizirana« po analogiji prema drugim slučajevima (na pr. štok. mlaji prema čak., kaj. mlaji i t. d.). Međutim je to u praksi retka mogućnost, jer se ovi procesi kod govornih predstavnika vrše nesvesno, tako da je ovde već a priori verovatno da je poklapanje štokavaca sa kajkavcima i čakavcima slučajno, da se svodi na očuvanu starinu i kod jednih i kod drugih.

Treći slučaj je onaj kad znamo da je reč koju nalazimo kod istarskih štokavaca — karakteristika štokavskih govora, a ne čakavskih i kajkavskih. Takav je slučaj sa južnoistarskim proliče, proliče, koje odgovara štokavskome proleče, prolječe (up. i bug. prolet), dok kod Slovenaca nalazimo druge tipove: pomlad i sl. U severnijim štokavskim govorima (Poreština, Čičarija) — štokavski tip se već ne upotrebljava (up. niže). Takav je isti slučaj sa ist. štok. čovik, čuvik, sa iščezlim l: po mojim beleškama se na jugu Istre javlja samo ovaj tip, dok se na štok. severu (pored njega) javlja i stari tip sa l: up. šluvik, čluvik u Rovinjštini i Poreštini (v. niže). Gubljenje l je karakteristično za štokavske i bugarske govore³⁹⁾, ali i za dalamtinski čakavski:

39) V. Petrovici, op. cit., 117 (s literaturom).

čovik na Hvaru, — dok se l čuva kod kajkavaca i severnih čakavaca, ali i u nekim arhaičnim govorima kod Srba i Bugara⁴⁰⁾. Kad, dakle, južniji štokavci upotrebljavaju oblik sa l, onda znači da su ga doneli sobom iz Dalmacije.

I prema kajkavskome prosim u značenju »molim« stoji istar. štok. molin, i nikad drukčije, što znači da je i ovo nasleđe iz starog zavičaja. I ovde se sloven. jezici dele na dve grupe: češ. prosím, polj. prosze, sloven. prosim (ali i rus. prošu) — nasuprot štok. molim, bug. molja.

Prema čak. vin, ven, slovenač. vem (češ. vim, polj. wiem) — stoji štok. znam, bug. znaja, rus. znaju. Istarski štokavci govore isključivo znan, znam, tako da i ovde čuvaju stari štokavski tip, (a nisu primili kajkavski i severnočakavski).

I istarsko štok. debeja se slaže sa štok. debeo, bug. debel, nasuprot čemu stoji čakav. tust (up. na Hvaru takođe tust, topon. Tusto selo), sloven. tolst; dakle je i debeja zacelo nasleđe iz starog naselja (ma da se debel javlja i kod čakavaca, možda pod štokav. uticajem).

Ovo važi i za vrebac, rebac — nasuprot čakav. vrabac, rabac⁴¹⁾; za ist. štok. greb nasuprot čakavskome grobit. d.

Ali sve to ne znači da nema i pozitivnih primera, onih gde se sa manjom ili većom sigurnošću — slično kao kod nemačkih pozajmica — može utvrditi, da su izvesni leksički elementi prešli istarskim štokavcima od starinaca kajkavaca i čakavaca (ili da su se očuvali od starog čakav. sloja na jugu — ovo dvoje je teško razlikovati). Takvih primera ima.

Prelazimo na njihovu analizu, naravno u kratkim crtama, u principu.

Najjasniji pozitivan slučaj je, očigledno, onaj kad leksički element svojim glasovnim likom odaje da po poreklu ne može pripadati štokavcima, jer sadrži glasovne zakone koji su karakteristični ne za štokavce, već za čakavce, odn. kajkavce.

Tako stoji, na primer, s nekim stalnim ekavizmima kod istarskih štokavaca-ikavaca. Istina, i inače u našim ikavskim govorima postoji jedan niz spornih ekavizama⁴²⁾; ali ovi ekavizmi kod istarskih štokavaca — uglavnom ne spadaju u sporne. Ja uzimam neke sigurne slučajeve.

Imamo kod istarskih štokavaca-ikavaca tipove delo n. »rad, posao«, delati (delat) »raditi«. Ja sam ih, u vrlo doslednoj upotrebi, zabeležio skroz kroz štokavsku teritoriju, sve do Kamenjaka. Moji primeri su iz Poreštine (Jantonci, Gradina, Katun), Rovinjštine (Rov. Selo, Žuntići, Burići, Marići, Krmed), Pulštine (Mrčana, Ližnjan, Medulin). Vrlo je karakteristična činjenica da se i u jekavskom govoru Crnogoraca iz Peroja takođe govori delo, i to u istom značenju. Naprotiv, glasovno zakoniti ikavski oblik dilati znači, na primer u Čičariji, »djelkati«, dok se u značenju »rad« i tamo upotrebljava samo ekavska

40) ibid.

41) v. kod mene, Istarske leksičke studije, Riječka revija IV/5-6, str. 206.

42) v. Rešetara, Der štok. Dial., § 26.

forma⁴³). Zbog toga nema sumnje da su istarski ikavci (i Crnogorci) uzajmili reči delo i delati od starinaca, ekavaca, čakavaca, odn. kajkavaca; na Hvaru se, međutim, kaže dilo, a ne *delo.

Iste takve ekavizme nalazimo i u nekim drugim rečima istarskih štokavaca na jug sve do Pule.

Glagol verovati, veriti (pored isključivoga vira) pokazuje takođe nesumnjivi ekavizam. Moje potvrde: Poreština (Tar), Rovinjština (Šošići, Kanfanar, Smojanci), Pulština (Škatari). Tako isto i kod kaštelirskih čakavaca-ikavaca (Tadini). Što se, uz glagol, nalazi imenica vira, to nije čudno kad se uzme u obzir da se tip vira nalazi i u inače gotovo čisto ekavskoj Liburniji.⁴⁴

I imenica susid ima, po mojim beleškama, ovaj ekavski oblik u svoj štokavskoj Istri. Moji su primeri iz Poreštine (Krunčići, Marasi, Fuškulin, Jasenovica), Rovinjštine (Selina), Pulštine (Muntić, Jadreški, Pomer, Škatari); tako i kod kaštelirskih čakavaca-ikavaca (Tadini, Babići, Valentići). U Dalmaciji nije tako: na Hvaru se veli susid, sa ikavskom zamenom »jata«.

I u primeru peteh »petao« imamo siguran ekavizam, a reč se i po obrazovanju slaže sa slovenačkim peteh istoga značenja. Moji su primeri iz Poreštine (Tar, Nojvas), Rovinjštine (Šošići, Bubani), a iz Pulštine na jug do Pule (Muntić, Štinjan, Šikići, Škatari, Ližnjan, Medulin). Pored slovenačkoga jezika, tip peteh je karakterističan i za čakavske kvarnerske govore (Rab, Vrbnik, Novi, Novalja⁴⁵); ali ga u Dalmaciji nema, a dalje na istoku štokavci kažu petao, pevac, kokot i dr. Štokavski tip pivac se očuvao na krajnjem jugu Pulštine, u premanturskoj govornoj grupi (Premantura, Vintijan, Valdebek, Pomer). Tip peteh je, dakle, primljen u Istri, a tip pivac donet iz Dalmacije.

Ima, međutim, kod istarskih štokavaca i reči u kojima nalazimo i druge čakavske, odn. kajkavske osobine, koje takođe svedoče o tome da su te reči pozajmice od kajkavaca odn. čakavaca.

Takav slučaj je sa kajkavsko-severnočakavskim o za praslov. nazalno o; umesto golub – dosledno se javlja tip golob, i to ne samo kod kaštelirskih čakavaca-ikavaca (Kaštelir, Valentići, Babići), nego i kod porečkih štokavaca (Vabriga, Košinožići, Varvari, Katun, Dračevac, Marasi, Funtana), pa ponegde i kod štokavaca Rovinjštine (na pr. u Burićima); na jugu, u Pulštini, govori se uobičajeni štokavski oblik golub. Isti je zacemento slučaj i sa jednom drugom pozajmicom: sobota, i na približno itsom terenu: kod kaštelirskih čakavaca (Babići, Valentići), tako i u čakav-ikav. Kringi, ali i u ikavskoj štokavskoj Poreštini (Jadruhi, Diklići, Katun, Bujici, Košinožići, Dračevac, Marasi, Stranići, Krunčići), i u Rovinjštini (Barat kod Kanfanara, Perini). Uostalom, tako je i na Kvarneru.⁴⁶

Čak na jugu, u Pulštini, zabeležio sam primer tuji subst. u znač. »stranac«, sa čakav.-kajk. j za prasl. *d'⁴⁷); i kod Slovenaca uostalom postoji tuji, u istom obliku i sa istim značenjem.

Nalazimo, dalje, kod štokavaca u Istri i leksičke slučajeve, koji sadrže »akanje«, t. j. promenu o u a van akcenta. Tako u Vodicama u Čičariji pandiljak, patok »potok«, pasto »cipela«, sinakoša, padočnjak i dr.; inače a = o nije poznato u ovim štokavskim govorima, gde, baš naprotiv, postoji suprotan proces, promena nenaglašenoga o u u (z uvcon, ubisiti i dosledno tako⁴⁸), odakle je jasno da slučajevi sa a = o nisu zakoniti u ovim govorima, već su uneti u njih iz drugih govora. Očigledno su svi ovakovi primeri došli iz kajkavskih govora, gde »akanje« dolazi kao glasovna pojava: se gavori »govori se«, karak »korak« i sl.⁴⁹). I ja sam – opet sporadično – našao kod štokavaca ovakve primere, na jug zaključno sa Rovinjštinom: kašul'a (Kanfanar, Krmed), kašul'u (Rov. Selo), sinakoša »livada«, pastuoli (Šošići), taporište (Matohanci), kanoba (Šorići), marale »morale«, sa o kratkim (Selina), pagae (Marići), patok (Kanfanar) klubuk, kanoplje (Raponji) i sl., iako ni u tim govorima a = o nije inače zakonito. U Pulštini – ovakovih primera po pravilu nema.

I očuvano l u šluvik (i varijante) takođe je moralo biti primljeno od kajkavaca resp. čakavaca. Moji primeri: štok. Poreština (Mušalež, Katun, Dračevac, Fuškulin, Stranići), Rovinjština (Bubani, Matohanci, Žuntići, Kanfanar, Burići, Marići); oko Pule ovakvih primera nema (up. napred).

Brizljiva pojedinačna ispitivanja daće više ovakvog materijala (up. kod štokavaca i mlaj »mlad mesec«, rojenje »porodaj«, huji »rdav« sa čak.-kajk. j)⁵⁰.

Drugi pozitivni simptom je: da se neka štokavskoistarska specifična reč nalazi na primer i oko Pazina, Rijeke i kod Slovenaca, a da je inače nema u Dalmaciji niti druge kod štokavaca, ili da sadrži različito značenje, nepoznato Dalmatincima, a poznato Slovencima; ili, zatim, da se obrazovanje slaže sa slovenačkim, a razilazi sa uobičajenim štokav. (up. gore pe-teh, prema pe-va-c, pe-ta-o); ili, najzad, da je u pitanju kakav frazeološki obrt zajednički istarskim štokavcima i – čakavcima i kajkavcima, a nepoznat na pr. Dalmatincima. Navešćemo ovde nekoliko takvih slučajeva; do sinteze smo, nažalost, još daleko.

divojčina »devojka« – u svim govorima zaleda pulskog, rovinjskog i porečkog. Slaže se potpuno sa sloven. devojčina istog značenja. U našem jeziku ovo obrazovanje inače ima isključivo pogrdno značenje: u Crnoj Gori devojčina (pogrd. prema devojka). U Dalmaciji ovaj tip nije mogao biti konstatovan; na Hvaru samo divica, divnja i hyp. divojčica, augm. divojčetina, divnjurina.

43) Ribarić, s. v. u rečniku.

44) Ribarić, 24.

45) Tentor, Razprave SAZU I, 80.

46) Tentor, op. cit., 85.

47) Up. kod mene, Ist. štok. dij. 90.

48) Up. i Ribarića, 65.

49) M. Malecki, Przeglad slowianskich gwar Istrji, Pol. Akad. Um. Pr. kom. jez. Nr. 17, str. 85, 86.

50) Kod mene, Ist. štok. dij. loc. cit.

gut »grlo, guša« — Pulština (Ližnjan), Rovinjština (Smojanci, Raponji). Sloven. golt znači isto. Iako je obrazovanje praslov. (ruski golt i t. d.), pa se nalazi i inače u našem jeziku, ipak izgleda da je značenje »grlo« samo kajkavsko i čakavsko, dok inače kod štokavaca znači jedino »gutljaj«⁵¹).

klatiti se »lutati tamo-amo«. U Pulštini takođe (up. doklaćenac »došljak«). Sloven. i čakavski tako isto⁵²). Inače štok. klatiti znači »ljuljati«.

ko »kad« — kod svih ist. štokavaca; Tentor navodi iz Vodnjanštine; tako i čakav. i sloven.⁵³).

mrzlo »hladno«. — U Pulštini (Valtura). Sloven. mržel. Up. u Gorskom Kotaru topon. Mrzle Vodice. — RJA veli da mrzao »frigidus, gelidus« (što nije isto) nalazimo »više« kod čakavaca i kajkavaca, a »slabo« kod štokavaca. Inače štok. samo smrznut, smrzao i sl.

noseča »bremenita«. — Konstatovao sam u mnogim ist. štok. govovima. Sloven. noseča, sev. čakav. noset'na u istom značenju⁵⁴).

snažiti »čistiti«. — Na Kvarneru takođe snažit, slov. snažiti u istom značenju; tako i u Zagorju kod kajkavaca⁵⁵). Čini se da ovoga u Dalmaciji i kod istočnih štokavaca nema. U Vukovom jeziku snažiti samo u zn. »jačati«. Na Hvaru snaga znači samo »vis«.

zajno »odmah«. Tako i sloven. zajedno. Inače štok. zajedno, bug. zaedno znači »simul«.

zaniš »besplatno«. Up. slovenač. zaničevati »potcenjivati« i sl. Kod štokavaca izgleda da inače nema ovog obrazovanja (up. nipodaštavati, uništiti).

življenje, živjenje = »život; životne namirnice«. Isto znači i slovenač. življenje. Naprotiv, inače u našem jeziku u ovom znač. život (dok istarsko život znači jedan deo tela).

Sve su ovo primeri sa celog istarskog štokavskog terena. Ali, razume se, ima i takvih leksičkih čakavizama odn. kajkavizama, koji su doživeli slabiju penetraciju, koji su zahvatili samo jedan deo štokavske teritorije. Tako se na primer izrazi pomlad, namlad, spomlad »proleće« na-

laze samo kod severnijih ist. štokavaca: u Poreštini (pomlad — Vabriga, namlad — Funtana, Fuškulin, Radmani, namlat — Jantonci (i u Čičariji spomlad)⁵⁶), a takođe i kod kaštelirskih čakavaca (namlat—Babići). Naprotiv, u Rovinjštini i u Pulštini se upotrebljava isključivo normalni štokavski tip proliće, proliče i prolič m. (sa muškim rodnom očigledno prema namlad, (pomlad); u Dalmaciji postoji i tip primaliće (Hvar), a zanimljivo je pomenuti i simetrično bugarsko dijalektalno podzima u znač. »jesen«⁵⁷). Neke slučajeve ove vrste smo već videli: kod većine ist. štokavaca tip peteh, na krajnjem jugu pivac (up. gore); zatim čluvik — čuvik; golob i sl., dakle raspoređeno geografski. Tako isto kod južnijih štokavaca Istre grad — kod severnijih tuča (Kaštelir toča) i t. d.

Ne gubeći iz vida rizik koju kriju ovakva poređenja i tvrđenja, i ne isključujući mogućnost da će buduća ispitivanja otkriti neke od ovih tipova i kod ostalih štokavaca (t. j. van Istre), ja ipak smatram da izneti materijal pokazuje priličan stepen čakavizacije (manje i kajkavizacije) leksičkog blaga istarskih štokavaca. Toliko se već i danas može tvrditi. Kao i razne druge jezičke crte — samo u znatno jačoj meri — štokavcima su, po njihovom doseljenju u Istru, prodrle u maternji dijalekt dosta brojne reči od starinaca čakavaca, a dakako i kajkavaca. Neke od ovakvih reči mogle su, isto kao i nemačke pozajmice, doći i pozno, strujanjem sa severa i istoka, zahvaljujući ekonomskim i kulturnim vezama južne Istre sa ostalim delovima ove naše oblasti, dok su se druge mogle očuvati kao ostaci starog čakavskog sloja južne Istre, koji je naglo štokaviziran. Nažalost, ovde se analizom ne može doznati je li u pitanju bio prvi ili drugi slučaj. Ali se, kao što vidim, može pokazati da je uticaj starinaca (doseljenih najdalje do X. v.) na doseljenike iz Dalmacije — bio od velikog značaja. Tako se i stvorila današnja istarska simbioza štokavaca, čakavaca i kajkavaca, koja pretstavlja u naučnom pogledu vrlo zanimljiv fenomen stapanja nekada (i sada) različitih tipova našeg jezika u jednu veoma kompaktnu celinu. Otuda i lingvistička svest Istrana — bili oni štokavci, čakavci ili kajkavci, — da svi govore »po istrijanski« — nasuprot književnom jeziku.

51) Up. RJA. — za čakavski v. Tentora, 74.

52) Tentor, 76.

53) Tentor, 76.

54) Tentor, 80.

55) Tentor, 85.

56) Ribarić, s. v. mlad lita.

57) Stojkov, predavanja, str. 157.